

Тетяна Калениченко

**Ми різні, ми рівні. Огляд книги
про релігійні виміри переживання війни**

Tetiana Kalenychenko

**We Are Different, We Are Equal:
A Review of a Book on the Religious Dimensions
of Experiencing War**

Abstract. The diversity of Ukrainian religious leaders' experiences in living through the war, their search for answers to its critical challenges, and their personal reflections are thoroughly explored in the recent publication "*Experiencing the War: Religious Dimensions. 10 Conversations with Community Leaders.*" This volume presents interviews with ten faith leaders representing a range of Christian denominations and Eastern religious traditions. It illuminates their individual journeys through the onset of Russia's full-scale invasion of Ukraine and highlights the practical responses offered by faith communities to emerging societal and humanitarian needs caused by the unfolding tragedy. Even though the rich material presented in the book represents only the tip of an iceberg which allows for further development and exploration, this work stands highly recommended as an excellent resource for both reading and dissemination. Its unique insights into the intersections of faith, resilience, and community response make it especially valuable for international audiences seeking to understand the religious dimensions of war and social transformation.

Актуальність книги «Пережити війну: релігійні виміри. 10 розмов з духовними лідерами» (Севаст'янів, 2024) не потрібно дово-

дити, оскільки про це повідомляє нам уже титул книги. Це видання є одним із небагатьох у своєму роді, що фіксує різноманітний досвід представників релігійних громад України після лютого 2022 року, який різні дослідники в майбутньому можуть використовувати як автопсійні свідчення. Назва книги говорить про її сенс та наповнення, оскільки це збірка 10-ти інтерв'ю зі служителями та представниками різних релігійних течій, які розповідають про своє служіння в умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну.

Видання підготувала за підтримки ініціативи «Documenting Ukraine» команда проєкту «Релігія в огні», метою якого було документування пошкоджень і руйнувань релігійних споруд під час повномасштабної війни. Можливо, долучення статистики руйнувань та інфографіки проєкту могли би стати в нагоді читачам для ширшого розуміння контексту.

Упорядники та співавтори здійснили ґрунтовну підготовчу роботу, відшукавши респондентів не лише з-поміж представників різних релігійних течій, а й регіонів, а також різного безпосереднього досвіду війни – полону, перебування в окупації, виїзду за кордон тощо. Збірка містить прямі розповіді різного формату служіння, що робить її надзвичайно цінною для широкого кола користувачів – від медіа та міжнародної аудиторії до дослідників питань релігії та війни з різних контекстів. До цих розмов потрібно повертатися з плином часу, аби порівнювати зміни, фіксувати історичний період та робити більш глибинний аналіз, який стане доступним після завершення активної фази війни.

Усього в збірці представлені інтерв'ю з представниками УГКЦ, УПЦ та ПЦУ, головами громад різних напрямів юдаїзму, представницею Церкви Ісуса Христа святих останніх днів в Україні, членом релігійної організації «Свідки Єгови», послідовником Гаудія-вайшнавської традиції (Харе Крішна). Разом з тим у виданні серед розмов відсутні респонденти з бойовим досвідом або досвідом військової служби, а також представники РКЦ та інших гілок протестантизму (баптисти, лютерани й інші). Не вистачає й розмови з мусульманами (на тлі інтерв'ю з представниками двох гілок юдаїзму – традиційного та прогресивного) і буддистами. Важливою є присутність представників Міжнародного товариства свідомості Крішни, Церкви Ісуса Христа святих останніх днів та Свідків Єгови, які не є мейнстрімними в публічному просторі й медіа. Доцільно, на мій погляд, було би збільшити кількість розмов, наприклад, до 15, щоби додати тих, хто залишився поза увагою.

Структура книги є максимально спрощеною й доступною до читача, адже складається лише з короткого вступу та прямих транскриптів діалогів. Для багатьох дослідників «чистота» розмов може стати в нагоді як переконливе джерело для цитування. Проте, з огляду на логіку побудови структури матеріалу та читабельності розмов, все-таки варто було би приділяти більше уваги редагуванню текстів після розшифрування: жива розмова, коли стає текстом, звучить по-іншому й потребує адаптації, яку можливо узгодити безпосередньо зі співрозмовниками. Те ж саме може стосуватися і структури кожної розмови та запитань. Упорядникам збірника доцільно було би передбачити представлення уніфікованого списку запитань, який відображав би цілісно-узгоджену структуру тексту інтерв'ю й одночасно залишав би простір для особливих питань, які стосуються унікальності досвіду кожного респондента. Натомість у книзі дуже помітні різні стилі інтерв'юерів та особливості спілкування з релігійними лідерами, що часом не сприяло повноцінному розкриттю теми. Наприклад, закриті запитання з короткими відповідями потребують більшого розкриття й немов залишають читача у невизначеності. Так само, як неузгодженість структури й мети питань, доводиться кожную бесіду сприймати як окремий акт де може не прозвучати важливих питань із інших інтерв'ю, відповіді на які були би дуже корисними. Якщо зважати на майбутні перспективи, інтерв'юери могли би звернути увагу на такі дилеми та ключові питання до духовних лідерів, як, наприклад, ставлення до мобілізації, розуміння та тлумачення подій війни для релігійних громад, теологічні зміни, бачення миру та спільного життя в суспільстві, основні релігійні практики, які розвинулися чи зародилися під час повномасштабного вторгнення, тощо.

Зауважу, що корисну перспективу додали бесіди з духовними лідерами, які мають інші погляди щодо участі у війні, як, скажімо, пацифізм та орієнтованість щодо альтернативної служби чи залучення до благодійних зборів на зброю та пряму допомогу війську. Розмовам, щоправда, бракує теологічної перспективи, до прикладу, рефлексій на питання «чому Бог допускає війну?» та аналогічних, які би могли стати наскрізними та віддзеркалити позиції й контекст кожної з деномінацій. Оскільки тема теологічних трансформацій досі не достатньо висвітлена та присутня лише в поодиноких виданнях («Світло у долині смертної тіні» (Соловій, 2025), де запропонована християнська рефлексія на теми життя

та смерті на війні), ця перспектива стала б особливо цінною без суто теоретичного виміру, а для практичного застосування.

Аналогічним простором для майбутнього розширення тематики питань стали розмови з представниками Української православної церкви (УПЦ) та Православної церкви України (ПЦУ), адже зараз дуже важлива позиція обох сторін. При цьому питання міжюрисдикційного конфлікту майже не звучало в бесідах, окрім опису переходу одного зі служителів. Наявність такого матеріалу і гострих питань було би дуже важливим, як і пошуки можливостей представників обох юрисдикцій для спільного майбутнього чи його відсутності, що потрібно для фіксації позицій, наративів та їхньої зміни в подальшому.

Разом з тим збірник містить вже історичні спостереження особистих переживань і досвіду реагування релігійної спільноти на перші виклики повномасштабної війни за різних умов життя. Подібне документування є надзвичайно цінним з огляду на його багатовимірність та надає змогу аналізувати і особисті рефлексії співрозмовників, і їхні практичні реакції на кризу та трагедію.

Стосовно змістовного наповнення книги, на мою думку, є два важливих аспекти, які варто врахувати у випадку продовження роботи. По-перше, чітко усвідомлювати головне послання книги перед її друком. Маю на увазі не мету, як фіксацію історичного досвіду служителів під час повномасштабної війни та його різноманіття, а саме як інформаційне повідомлення, послання, яке мав би усвідомити читач у процесі сприйняття інтерв'ю. Наприклад, те, що особистий досвід кожного на війні є важливим, бо ж саме це змінює усвідомлення життя вірян як критичне переживання. Закладання ціннісних орієнтирів у книгу може вивести її сприйняття на інший рівень та привернути увагу більш широкого кола експертних аудиторій, які потребують тлумачення іноді очевидних перспектив для тих, хто проживає війну безпосередньо. По-друге, виданню бракує наступного кроку та наскрізного аналізу матеріалу. Збірник пропонує задокументований опис різноманітного проживання релігійного досвіду під час війни, але не робить наступного кроку щодо його усвідомлення. Це, наприклад, могли би бути: опис різних видів соціального служіння та особливих релігійних практик, про які розповідали респонденти; окремі рефлексії інтерв'юєрів щодо релігійної тематики під час війни; порівняння та фіксація змін, що відбулися з 2014 року, та ін. Наявність такого аспекту допоможе читачам уникати певних

шаблонів, натомість додасть можливості для глибшого сприйняття матеріалу, для більш усвідомленого розуміння прочитаного.

Підсумовуючи попередні рефлексії, наголошу, що зі свого боку однозначно рекомендую широкому колу читачів книгу «Пережити війну: релігійні виміри. 10 розмов з духовними лідерами» для осмисленого прочитання. Задokumentовані діалоги можна перечитувати знову і знову, аби усвідомлювати, який шлях проходять релігійні громади в Україні під час повномасштабної війни. Перспективним стане продовження роботи редакційної команди, аби зберегти такий унікальний досвід та роздуми для наступних поколінь і для профільних дослідників.

Посилання / References

Севастьянів, У. (Ред.) (2024), *Пережити війну: релігійні виміри. 10 розмов з духовними лідерами: збірник інтерв'ю*. Видавництво Руслана Халікова. Київ.

Соловій, Р. (Ред.) (2025), *Світло у долині смертної тіни: історії християн під час війни*. Дух і Літера, Київ.

Sevastianiv, U. (Ed.) (2025), *Experiencing the War: Religious Dimension. 10 Conversations with Community Leaders: Collections of Interviews*. Ruslan Khalikov Publishing House, Kyiv.

Soloviy, R. (Ed.) (2025), *Svitlo u dolyni smertnoyi tini: istorii khristiyan pid chas viyny*. Duhk i Litera, Kyiv.